

НИЩЕННЯ РОСІЙСЬКИМИ ВЛАСТЯМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, ШКОЛИ ТА ОСВІТИ В ГАЛИЧИНІ НА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

© Баран І. В., Мазур О. Я., 2012

Проаналізовано політику урядових кіл Російської імперії до українського питання, діяльність окупаційної адміністрації у Галичині з російщення українців, знищення рідної мови, шкільництва та освіти.

The policy of governmental circles of the Russian empire is analysed to the Ukrainian question, activity of occupation administration in Galychina on rusification of Ukrainians, elimination of the mother tongue, schools and education.

Сьогодні, на жаль, немає ґрунтового монографічного дослідження, яке б охоплювало усі аспекти проблеми, відсутні регіональні комплексні дослідження. Тому ця проблема продовжує залишатися одним із важливих завдань історичної науки. Східногалицьке питання, особливо його окремі аспекти, потребують подальшого поглибленого вивчення.

Аналіз публікацій дає змогу констатувати, що події, пов'язані з Першою світовою війною, викликали і викликають неабияку зацікавленість науковців. Дослідники приділяють більше уваги аналізу воєнних дій, місцю і ролі України в геополітичних концепціях воюючих блоків, загарбницьким планам, визвольним змаганням, українському військовому руху, національному будівництву, економіці.

Зважаючи на актуальність та недостатню вивченість проблеми, автори поставили за мету проаналізувати імперську політику російського царизму до українського питання, розкрити русифікаторську «діяльність» окупаційної адміністрації, пов'язану із діяльністю Тимчасового воєнного генерал-губернаторства Галичини, з кінця серпня 1914 р. до червня 1915 р.

Невід'ємною складовою дослідження проблеми Першої світової війни, що дасть можливість її комплексного уявлення, є політика російської воєнної адміністрації у Східній Галичині у 1914–1915 рр. Показ неоднакового ставлення окупаційних властей до населення краю різної національності, утисків й репресій, яких найбільше зазнали українці, зумовлений неоднозначним, а деколи діаметрально протилежним висвітленням тогочасних подій у сучасній українській та зарубіжній історіографії [1].

Політична і національна боротьба у Галичині напередодні Першої світової війни мала гострий характер. Політика асиміляції українського населення проводилася в усіх ділянках життя. Особливо гостро вона проявилася у галузях освіти.

За даними офіційної статистики на початку ХХ ст. 79,8 % українського населення не вміло читати і писати. Щороку сотні тисяч дітей опинялися поза школою. У 1911 р. 150 тис. дітей, переважно у Східній Галичині, не вчилися у школах. У тому ж році з кожної тисячі польського населення школи відвідувало 97 дітей, а з кожної тисячі українського населення вчилася у школах 57 дітей [2, с. 94].

Українці були позбавлені можливості навчатися у вищих навчальних закладах. У 1911 – 1912 рр. серед студентів ВНЗ українці становили в університеті 21 %, політехнічному інституті – 4.4 %, ветеринарній академії – 10 %, лісотехнічній школі – 10 % від загальної кількості студентів. З 5673 студентів університету у 1914 р. навчалася 1410 українців, або 25,5 %. Польська адміністрація Галичини намагалася використати освіту для колонізації українського населення, культурного застою краю [3, с. 168].

У таких несприятливих умовах функції наукової, просвітньої та педагогічної діяльності взяли на себе українські товариства «Просвіта», Наукове товариство ім. Шевченка, «Українське товариство педагогічне». Особлива заслуга у розвитку українського шкільництва належить «Українському товариству педагогічному». Станом на 1 січня 1914 р. діяло 503 гуртки, де налічувалося 23701 осіб. За допомогою товариства вдалося відкрити 27 народних шкіл, 10 дитячих садків, 10 гімназій і 5 учительських семінарій [4, с. 40, 47].

Товариство «Жіноча громада» влаштувало лекції, читальні, дбало про створення притулків для сиріт і бідних, шкіл і курсів ведення господарства, бібліотек.

М. Грушевський, віддаючи належне діяльності української інтелігенції, писав, що галицькі українці зрозуміли «...яке велике діло, щоб народ мав школу добру на своїй рідній мові – без цього не може бути він просвіченим, заможним, щасливим. І через се завзято борються за школу і просвіту на своїй рідній, українській мові» [5, с. 27].

Боротьба за відкриття Українського університету у Львові тривала до початку Першої світової війни. Після тривалої боротьби Крайовий сейм у 1914 р. прийняв рішення про відкриття у Львові Українського університету. Як тільки про це стало відомо, кореспондент С.-Петербурзького агентства у Відні В. П. Сватковський повідомив Міністерство закордонних справ Росії: «Про демократизацію сейму і автономію не має більше мови. Поляки обмежилися національними поступками українцям (університет і т.п.) і вони поки що задовольнилися» [6, л. 24]. Російський посол у Відні подав австрійському міністру закордонних справ особливий демарш. У ньому підкреслювалося, що «відкриття українського університету у Львові російський уряд вважатиме за ворожий крок до себе та за можливу причину війни» [7, с. 48].

Чому самодержавна Росія прагнула загарбати та приєднати Галичину? Тому, що Східна Галичина була єдиним краєм, де українців визнавали за самостійну націю, де українська мова була допущена в школі, пресі, книгодрукуванні, уряді, де українською мовою викладали у Львівському університеті, де існували культурні, економічні, наукові та політичні українські товариства.

Ставлення урядових кіл і значної частини російського суспільства до Галичини узгоджувалося з тогочасними імперськими і слов'янофільськими концепціями. П. Б. Струве, обговорюючи національну проблему, гостро засудив український рух на сторінках «Русской мысли»: «Війна 1914 р. покликана довести до кінця зовнішнє розширення Російської імперії, здійснити її імперські завдання та її слов'янське покликання ... приєднання Східної Галичини необхідне і для внутрішнього оздоровлення Росії, тому що австрійське буття малоросійського племені народило і жило у нас потворне так зване «українське питання» [8].

Розбудова українського національного життя в Галичині на початку ХХ ст. викликала невдоволення і роздратування у правлячих колах Російської імперії, які вважали український рух у Наддніпрянщині наслідком дій галицького українства. Вони підозрювали у цьому спочатку польську, а пізніше австрійську інтригу, що було позбавлено усіляких підстав.

З таких засад зародився і метод розв'язання українського питання у Російській імперії – повне задушення українського руху.

Піднесення національного руху в Галичині додавало сил і віри наддніпрянським українцям у боротьбі за національні права. Російський уряд, розуміючи, яку небезпеку це становить для «єдиної і неделимої» імперії, вів політику нищення національного українського руху. На території Австро-Угорщини така політика знайшла свій вияв у пропаганді русофільства і ставила за мету підготувати відторгнення Галичини від Австрії. Внутрішньою силою, яка мала сприяти цим планам, були москвофіли. Намагання досягти українського руху у Галичині за допомогою москвофільства виявилось абсолютно точним.

Інкorporація Галичини до складу Російської імперії визнавалася як завершення «справи великого Івана Калити», про це, зокрема, заявив Верховний головнокомандувач великий князь Микола Миколайович після зайняття Львова російською армією, тобто як завершення «собирання Русской землі» [9].

Нова окупаційна влада приступила до знищення і руйнування підвалин українства. Провідником цієї політики став воєнний генерал-губернатор граф Г. О. Бобрінський та його підручні.

Постановою від 18 вересня 1914 р. заборонялося функціонування різного роду клубів, союзів і товариств, тимчасово закривалися вищі навчальні заклади, школи-інтернати та курси. Припинили роботу усі українські видавництва, зачинилися книгарні, читальні, перестали діяти культурно-освітні установи. Постановою від 19 вересня 1914 р. запроваджувалася цензура, заборонялося продавати з книгарень, а також видавати для читання книги українською мовою і на малоросійському «наречии», виданих поза межами Російської імперії, якщо зміст був «ворожим» до російського уряду [10, л.12]. На ділі ці постанови означали заборону української мови, школи, науки і культури. Постанови носили обов'язковий характер. За їх порушення загрожував адміністративний арешт на 3 місяці або штраф у 3000 рублів.

На виконання розпорядження генерал-губернатора закрили усі громадські інституції – українські і польські. За наказом тернопільського губернатора князя І. Чарторійського у жовтні 1914 р. в Калушському повіті припинили роботу усі українські товариства й організації. Їх майно конфіскували на користь російської казни. У Коломийському повіті понищено читальні «Просвіти», українські книги конфісковано або знищено, як це було у с. Матіївцях, Перерові, Корничих, Балинцях, Успасі та ін. У Богородчанському повіті понищено приміщення читалень і «Січей», а майно частково знищено, частково забрано до Росії. У читальнях «Просвіти» Мостиського повіту конфісковано усі українські книжки і поздирано написи українською мовою. У Стрийському повіті конфіскували майно українських інституцій. Окремі приміщення передали під розквартирування військових та шпиталі. Усі читальні «Просвіти» у Перегильському повіті та інших були зруйновані або понищені [11, с. 697].

У звіті галицького намісника відзначалося, що хоча офіційно російські власті не видали розпорядження про заборону української мови, фактично така заборона була. Свідченням цього стали розпорядження про закриття і заборону видавати українські часописи, заборона діяльності українських товариств й організацій, розпорядження про дозвіл листування лише російською мовою без «наречий», польською, французькою і німецькою мовами. Правда російські чиновники змушені були терпіти українську мову у вжитку, але насміхалися з неї, і відбувалися окремі спроби її заборонити. Так, у Богородчанському і Калушському повітах кількох вїттів покарали за те, що не звернули увагу на цю заборону. Цензура у Львові не допускала вживання української мови ні в офіційному листуванні, ні в друці. Градоначальник Коломийського повіту, князь Лобанов-Ростовський, заявив, що урядові листи повинні мати переклад російською мовою, бо він «не знає жодної української мови і думає, що не має ніякої української нації». Місцеві власті у Жидачівському повіті теж видали розпорядження про заборону користування українською мовою в урядовому листуванні [11, с. 698].

З гарячковою поспішністю окупаційна російська влада з перших днів перебування у Львові заходилася нищити все українське Були закриті усі українські часописи. Останній номер газети «Діло» вийшов 5 вересня 1914 р. Друкарні українських видань піддали погромам, конфіскації і закриттю. Припинили виходити усі без винятку українські періодичні видання. З п'ятдесяти періодичних видань, що виходили у Львові, до окупації російською армією, було призупинено і закрито 48 українських часописів, з яких два – "Діло" і "Свобода" – закрили останніми, продовжили виходити у Відні [11, с. 76].

Для впровадження у життя шовіністичної ідеології «чисто русских начал» 3 жовтня 1914 р. головнокомандувач армій Південно-Західного фронту генерал-ад'ютант М. І. Іванов дозволив видавати у Львові російську газету «Львовское военное слово». Відповідальним редактором призначили Н. Ф. Наркевича [12, л. 47].

Станом на 1 грудня 1914 р. з дозволу окупаційних властей у Львові виходили одна російська, дві москвофільські, шість польських газет і жодного українського періодичного видання. Крім військових цензорів, нагляд за пресою вели жандарми. За розпорядженням начальника жандармського управління воєнного генерал-губернаторства Галичини полковника Мезенцова, редакції усіх газет зобов'язувалися щоденно до 10-ї години ранку надсилати в управління по три примірники газет [13, арк. 59,60; арк. 30].

22 вересня 1914 р. російські власті закрили книгарню НТШ. Клопотання керівництва товариства про дозвіл на її відкриття не дало результатів. У грудні 1914 р. управитель друкарні НТШ отримав письмове повідомлення від міського градоначальника полковника Скалона щодо роботи друкарні з резолюцією «не разрешается». У квітні 1915 р. жандарми передали друкарню і палітурню для видання газети «Львовское военное слово».

Українська мова була заборонена для вживання в адміністрації, суді та взагалі по усіх громадських організаціях. Натомість запроваджувалася російська мова, відкривалися курси її вивчення, відкривалися російські школи та гімназії. Для втілення програми повної русифікації в життя з Росії почали прибувати відповідні «кадри».

8 вересня 1914 р. корнета, лейб-гвардії гусарського полку, графа В. О. Бобринського (двоюрідний брат Г. О. Бобринського) наказом командувача VIII армії призначили у тимчасове розпорядження воєнного генерал-губернатора Галичини, після чого він прибув до Львова, допомагати нищити українську мову та освіту. У записці від 23 вересня 1914 р. «Про мову в Галичині і Буковині» він писав: «Тепер, коли Червона Русь стала частиною російської держави, штучні успіхи «української мови і фонетики повинні впасти і повинні увійти в свої природні культурні права загальноросійська літературна (мова для інтелігенції) і всі чотири малоросійські «поднаречия» (подільське, гуцульське, бойківське, лемківське) з етимологічним правописом для простого народу ... ».

Щодо освіти він рекомендував: «... У початкових школах, само собою зрозуміло, повинні викладати нашу загальноросійську літературну мову, але при вивченні слід використовувати і місцеві «поднаречия». В гімназіях і вищих навчальних закладах, звичайно, може мати місце тільки наша літературна мова» [14, арк. 66].

Першочергове завдання генерал-губернаторського управління у сфері шкільної справи у Галичині полягало: а) в заходах по відношенню до існуючих державних і приватних навчальних закладів; б) у створенні при генерал-губернаторові і управлінні особливого органу для керівництва справою народної освіти.

Перша частина цього завдання була вирішена обов'язковою постановою № 5 від 18 вересня 1914 р. «Про тимчасове закриття в Галичині існуючих навчальних закладів, інтернатів і курсів, за винятком учбових майстерень».

Стосовно другої частини, то її поклали на члена Державної думи шталмейстера двору його величності Д. Чіхачова, який перебував при Головнокомандувачеві армій Південно-Західного фронту. Йому доручили загальний вищий нагляд за народною освітою.

30 серпня 1914 р. після ознайомлення з навчальними установами і системою освіти Д. Чіхачов подав Г. О. Бобринському записку «Про навчальну справу у Східній Галичині і Буковині». У ній зазначалося: «... існування глибоко ворожої Росії школи з викладанням польською, німецькою і на штучно створеному українському жаргоні, і ставлячи за мету створення державною владою в цьому краї у найближчі роки виключно російської школи нижчої, середньої і вищої, дозволю собі запропонувати наступні заходи:

1. Університети та інші вищі навчальні заклади закрити на невизначений час, зберігаючи лише обмежене число хранителів музеїв, наукових колекцій, бібліотек і тому подібних установ, питання про їх подальшу долю підлягало б вирішенню у законодавчому порядку.

2. Негайно призначити директора і п'ять або шість інспекторів народних училищ для Східної Галичини і Буковини, запрошених з числа досвідчених службовців Південно-Західного краю і Малоросії.

3. Негайно доручити новопризначеним Директору та інспекторам улаштування курсів російської мови для вчителів Східної Галичини і Буковини в найбільших місцевих центрах і запровадити з 1-го січня у всіх навчальних закладах викладання російської мови, як окремого обов'язкового предмету.

4. Зобов'язати Директора та Інспекторів вилучити зі шкіл підручники і книги, ворожі за своїм характером російській державності.

5. До викладання в школах як урядових, так і приватних, допускати з особливого дозволу інспекцій лише осіб, визнаних цілком благонадійними.

6. Вжити всесторонні заходи для ознайомлення з російською літературною мовою, історією, географією Росії і російською літературною викладацького персоналу та учнів через розсилання книг для читання, влаштування вечірніх, недільних класів і т. п.

7. Пообіцяти особливі нагороди і подяки російських властей тим завідувачам навчальних закладів, які запровадять викладання російської історії, географії, літератури в поточному навчальному році і зможуть досягти в цьому добрих результатів.

8. Тимчасово допустити в середній і нижчій школі викладання мовами, якими викладали до сих пір, а також на малоросійському наріччі, з тим однак, щоби при навчанні останньому фонетичний правопис був заміненний загальноросійським. Починаючи з 1916 р., викладання у навчальних закладах Східної Галичини і Буковини вести виключно державною, російською мовою, допускаючи використання місцевих вимов і «наречий» лише при першому поясненні учням [15, арк. 3].

3 жовтня 1914 р. Г. О. Бобрінський надіслав проект «Тимчасового положення про нагляд за навчальною частиною у Галичині» і штати чинів на розгляд Головнокомандувача арміями Південно-Західного фронту. У пояснювальній записці до проекту зазначалося:

“– найбільш доцільно нагляд за порядком у закритих вищих навчальних закладах і збереження їх наукових установ зберегти за генерал-губернатором;

– на відміну від правил, встановлених у Росії, підпорядкувати директору та інспектору народних училищ не лише нижчі навчальні заклади, але і всі середні;

– надати генерал-губернатору право видавати, у разі потреби, правила для регулювання різних сторін шкільного життя, а саме мова викладання, програми занять, ставлення до адміністрації і т. п. ;

– через труднощі пов’язані із залученням з імперії до Галичини канцелярських службовців і дорожнечі життя, необхідно асигнувати на утримання канцелярії дирекції 2 500 рублів, інспекції 1 200 рублів, діловоду дирекції 1 500 рублів на рік;

– канцелярія директора народних училищ буде служити і канцелярією генерал-губернатора у навчальній справі;

– доцільно запровадити по 2 штатних посади інспекторів на кожну із утворених на даний час трьох губерній, тобто всього шість з місцем перебування, наприклад, у Львові, Стрию, Тернополі, Станіславові, Чернівцях, Коломиї. З утворенням нових губерній у кожній з них запровадити по 2 посади інспекторів народних училищ;

– для Східної Галичини і Буковини достатньо встановити одну посаду директора народних училищ з місцем перебування у Львові;

– у випадку зайняття нашими військами Західної Галичини і запровадження цивільного управління доцільно було б встановити для неї другу дирекцію, з огляду на особливі умови цієї території і переважання польської народності;

– на посаду директора народних училищ Східної Галичини варто запросити Б. В. Плесского, який на даний час займає посаду директора народних училищ Київської губернії, а на посади інспекторів – кращих інспекторів з Київського учбового округу, що володіють малоросійським «наречием» і знайомі з польською мовою;

– враховуючи умови воєнного часу, слід дотримуватися принципу децентралізації влади і надати інспекції більш широких повноважень, ніж в Росії, у справі допуску осіб до викладання, усунення неблагодійних викладачів, вилучення із шкіл навчальних посібників, дозволу домашнього навчання;

– право дозволу відкривати навчальні заклади має залишитися за генерал-губернатором, через можливість виникнення при цьому питань принципового характеру” [15, арк. 9, 10–11].

Після затвердження і запровадження з листопада 1914 р. тимчасового положення штабу дирекції та інспекції народних училищ основне завдання органів генерал-губернаторського управління полягало у нагляді за усіма без винятку навчальними закладами, впровадженні викладання у них російської мови і створення спеціальних курсів російської мови для вчителів Східної Галичини і Буковини в найбільших містах. Усі вищі навчальні заклади перебували під без-

посереднім наглядом генерал-губернатора. Йому належало право видавати необхідні розпорядження та інструкції і здійснювати нагляд за ходом і напрямком навчання [10, л. 23 об.].

Завідування навчальною частиною і нагляд за середніми і нижчими навчальними закладами покладалися на директора і безпосередньо на підлеглих йому інспекторів народних училищ. Особи й установи, що бажали відкрити середні або нижчі навчальні заклади, повинні були подати відповідні заяви інспектору народних училищ. Після вивчення усіх обставин справи, інспектор готував через директора народних училищ прохання на ім'я генерал-губернатора для остаточного вирішення цього питання. Інспектори здійснювали допуск і усували неблагодійних, на їх погляд, викладачів, могли вилучати з користування в навчальних закладах книги для читання та наукові посібники, які визнавалися шкідливими за змістом, давали дозвіл особам, що бажали займатися приватним домашнім навчанням [16, л. 312].

Отже, із створенням дирекції народних училищ до її компетенції перейшли усі питання, пов'язані з навчальною частиною, за винятком справ про відкриття нових приватних навчальних закладів та відновлення занять у закритих навчальних установах. Ці питання вирішували в канцелярії генерал-губернатора.

У телеграмі Г. О. Бобрінському від 28 листопада 1914 р. повідомлялося, що головнокомандувач Південно-Західного фронту дозволив виділити 20 тисяч рублів на улаштування курсів російської мови у Галичині [15, арк. 62].

4 грудня 1914 р. Д. Чіхачов звернувся до Львівського губернатора М. Мельнікова з проханням посприяти в організації педагогічних курсів у Львові, Самборі, Тернополі, Станіславові і Чернівцях. Начальникам повітів доручили провести роз'яснювальну роботу серед зацікавлених осіб, які бажають навчатися на двомісячних курсах загальноросійської літературної мови. На курси приймали вчителів (чоловіків і жінок), які знають етимологічний правопис і хоча б поверхнево загальноросійську літературну мову. Для бажаючих склали графік запису на курси: у Самборі – 3 січня, у Львові – 5 січня, Станіславові – 8 січня, Чернівцях – 10 січня, Тернополі – 13 січня [15, арк. 83].

5 січня 1915 р. голова «Русского Народного Совета» В. Дудикевич отримав дозвіл адміністрації генерал-губернаторства на перевезення зі Львова до Петрограда 150 вчителів народних шкіл і кандидатів вчительських звань, відряджених Г. Бобрінским для вивчення російських предметів на курсах при жіночій гімназії М. О. Лохвицької-Скалон [17, л. 8].

Прохання про відновлення занять у приватних навчальних закладах почали надходити наприкінці 1914 р. Одночасно почали поступати прохання, переважно з боку росіян, про відкриття нових навчальних закладів як загальноосвітніх, так і спеціальних. Відновлення занять у закритих, за обов'язковою постановою, навчальних закладах дозволялося з 1 січня 1915 р., лише за дотримання особливих правил, затверджених генерал-губернатором.

Г. О. Бобрінский дозволив відкривати приватні навчальні заклади у Галичині та Буковині за умови дотримання таких правил:

“1. Особи, які бажать відкрити навчальні заклади, повинні звернутися до мене з відповідним клопотанням і отримати особливий дозвіл на відкриття училищ (шкіл). До клопотання необхідно додати список викладацького складу.

2. Кожна зміна у викладацькому складі допускається лише з мого відома і дозволу.

3. На мою вимогу, або осіб, мною уповноважених, викладачів повинні звільняти власники шкіл від виконання обов'язків.

4. На мою вимогу, або осіб, мною уповноважених, повинні бути вилучені із використання в навчальному закладі підручники, книги для читання та інші посібники.

5. Викладанню загальноросійської літературної мови в навчальному закладі має бути виділено не менше 5-ти годин на тиждень у кожному класі.

6. Історію, географію, польську мову та історію польської словесності можна викладати лише за підручниками, дозволеними в Російській імперії, допущеними за особливим моїм дозволом, або осіб, мною уповноважених.

7. Закону Божого повинні навчати викладачі того ж віросповідання, до якого належать учні.

8. У навчальних закладах, що утримуються монахами або монахинями римо-католицьких орденів, не повинні навчатися учні та учениці православного та греко-уніатського (католицького) віросповідань”.

Порушення одного із цих правил спричинить закриття навчального закладу” [18].

Про викладання українською мовою таких предметів, як українська мова та література, не було й згадки.

Узимку 1915 р. розпочали підготовку російськомовних вчителів. Протягом січня–лютого були відкриті двомісячні педагогічні курси російської мови у Львові (2), Самборі, Тернополі, Станіславові. На курси приймали осіб, які займалися педагогічною діяльністю і знали російську мову. У програму занять входили лекції з методики, граматики російської мови, російської історії і літератури. Навчання проводили викладачі, запрошені з Київського учбового округу. Д. Чіхачов в листі від 8 березня 1915 р. повідомив міністра народної освіти Росії, про те, що в Галичині вже розпочато підготовку вчителів і перші педагогічні курси підготували близько 150 кандидатів на вчительські посади [19, арк. 20–23].

22 березня 1915 р. цар Микола II нагородив Д. Чіхачова за «отлично усердную» службу чином «действительного статского советника» [20, арк. 2].

Досвід роботи курсів російські власті вважали успішним. Паралельно з цими курсами підготовка вчителів велася в Росії під патронатом «Галицко-руського благотворительного общества». На утримання в Петрограді при жіночій гімназії М. О. Лохвицької-Скалон тимчасових курсів для вчительок з Галичини було виділено 35 тис. рублів із військового кредиту і 7 500 рублів Петроградською міською думою [21].

Педагогічні курси в Галичині і Петрограді мали підготувати близько 300 кандидатів на посади вчителів. За підрахунками Д. Чіхачова, восени 1915 р. передбачалося відкрити не менше 900 шкіл. Тому в березні були розроблені плани відкриття нових курсів з підготовки додатково ще близько 600 вчителів. Реалізувати плани повною мірою не вдалося, але на початку травня 1915 р. російські педагогічні курси відкрили у Бродях і Жовкві. Для випускників зимових двомісячних курсів з Галичини планувалися додаткові шеститижневі курси у Києві з методики викладання, історії та географії Росії [19, арк. 25–26].

Крім урядових курсів, аналогічні курси проводили і москвофіли. Так, «Общество им. М. Качковского» з 1 травня 1915 р. відкрило загальнодоступні, безплатні чотиримісячні курси російської мови, історії і географії Росії [22]. Однак відступ російської армії, а з ними втеча організаторів і слухачів курсів, не дали бажаного результату.

Із зайняттям російськими військами галицьких теренів відновили діяльність усі москвофільські товариства. На початковому етапі російської окупації до Львова повернулися лідери москвофілів. Вони стали радниками Г. О. Бобрінського з питань русифікації краю. Склад управління воєнного генерал-губернаторства поновили присяжний повірений Львівського судового округу, колишній редактор газети «Прикарпатская Русь» С. А. Лабенський, присяжний повірений, адвокат, захисник С. Бендасюка на львівському процесі 1914 року.

Голова «Карпаторусского освободительного комитета», створеного 11 серпня 1914 р. у Києві, Ю. Яворський вважав, що в Галичині домінуюче становище повинна займати «єдина непереможна російська мова» [23].

Такої ж думки дотримувався С. Ю. Бендасюк (учасник процесу 1914 р. у Львові (9 березня – 6 червня), де підсудних звинуватили у державній зраді, шпигунстві і образі католицької церкви): «Російською повинна бути наша школа у повному своєму складі, тобто, починаючи з народних і закінчуючи вищими навчальними закладами [24].

Лідер галицьких москвофілів В. Ф. Дудикевич, у спеціально підготовленій записці для російської адміністрації, пропонував закрити усі школи від початкових до вищих. Відкриття їх передбачалося лише за наявності викладачів з Росії. Середні навчальні заклади мали відкриватися паралельно – чоловічі та жіночі тільки російські. Вищі навчальні заклади у Львові – університет, політехніка, Ветеринарний інститут, Лісова школа теж мали стати російськими. Для поляків замість Львова він радив надати університет і політехніку у Варшаві. В. Дудикевич мріяв про створення Духовної академії у Львові для підготовки православних батюшок [25, арк. 9].

Російські чиновники розраховували протягом десяти років відновити роботу 9 тисяч початкових шкіл на «російських засадах», що функціонували при австрійській владі у Галичині, Лемківщині та Північній Буковині, щорічно відкриваючи по 900 шкіл [19, арк. 25-26]. Фактично, це був план повного зросійщення початкової школи, спрямований проти національного самоусвідомлення українців, виховання у дітей рабської покори до всього російського.

М. Грушевський, відзначаючи роль освіти, писав напередодні війни, що серед усіх потреб нашого національного життя потреба рідної школи найголовніша, бо народ, який не має своєї школи, може бути лише пасербом чужих народів, а ніколи не виб'ється на самостійну дорогу існування [5, с. 13].

Закриття усіх навчальних закладів на території Східної Галичини викликало невдоволення з боку поляків. 9 жовтня 1914 р. група польських депутатів Державної Думи і Державної Ради направила генерал-губернатору Г. О. Бобрінському листа, в якому зазначалося, що якщо раніше місцевим жителям здавалося, що під Росією їм було б жити краще, то дії цивільної адміністрації, зокрема, в сфері народної освіти, заставляють від цієї думки відмовитися [26, л. 19].

Ставлення поляків у Східній Галичині загалом до російських властей було приховано вороже. Незважаючи на те, що їм було дозволене приватне шкільництво за умови навчання російською мовою, Львівський університет було вирішено перенести до Варшави, відновлено роботу товариств, книгарень і бібліотек, що були під впливом «вшехполяків», наприклад, *Czytelnia Akademiczna*, визнано право польської мови у суді [27, с. 114].

Очевидно, що кадровий потенціал російської окупаційної адміністрації значно поступався австрійському чиновництву за рівнем фахових якостей, формувався в умовах війни, без належної професійної підготовки і дискредитував російську владу.

Оцінюючи діяльність російських чиновників у Галичині, чиновник Міністерства закордонних справ, камер-юнкер Муравйов відзначав: «Вважаю великою помилкою призначати, як це тепер роблять, на місця колишніх галицьких старост повітових начальників з числа дрібних поліцейських чинів – «исправников» і «приставов». Ці особи при всій їх добрій волі, нездатні піднятися вище від вузького поліцейського кругозору і мати належний авторитет для управління густонаселеними і культурними областями». Це призначення він порівнював з «розмноженням нових поліцейських «участков»» [14, арк. 73-74].

У березні 1915 р. дирекція народних училищ розробила проект організації російської школи у Галичині, який передбачав всезагальну русифікацію народної освіти. Передбачалося протягом п'яти років відкрити 9 тисяч народних шкіл, 70 вищих народних училищ, при них близько 60-ти курсів та 25 чоловічих та жіночих гімназій. Для підготовки педагогічних кадрів планували відкрити 10 учительських семінарій і два інститути [28].

На початку квітня 1915 р. у бесіді з кореспондентом петроградського «Русского Слова» Г. О. Бобрінський відкрив справжні наміри окупаційної влади по відношенню до українського шкільництва: «викладання в нижчій школі повинно проводитися російською мовою, за винятком міст з великим відсотком польського населення. В селах Східної Галичини будуть відкриті російські школи» [29].

Упродовж вересня 1914 – травня 1915 рр. російська окупаційна влада за активної підтримки москвофілів зуміла відкрити 10 російськомовних початкових шкіл. Значно більших успіхів досягло православне духовенство. Шкільна справа перейшла до рук волинського архієпископа Євлогія (Георгієвського). На березень 1915 р. їм вдалося відкрити 33 церковнопарафіяльні школи. У Рава-Руському повіті була відкрита одна школа (двокласна), у Сокальському – дві. Волинська єпархія посилено постачала школи іконами, портретами царя та іншими подібними навчальними посібниками [2, с. 245].

М. Грушевський розкрив справжні плани урядових кіл Росії щодо Галичини, на яку «... вони дивилися здавна, як на джерело українства – хоч воно розвинулося там якраз за поміччю й підмогою українства із Росії. Тому думали, що як тепер знищать українство у самій Галичині, то зможуть задавити його зовсім» [30, с. 219].

Катастрофічна ситуація на фронті, відступ російських військ, евакуація генерал-губернаторського управління разом з Г. О. Бобрінським у червні 1915 р., привели до повного краху імперських планів русифікації та інкорпорації Східної Галичини як невід'ємної складової «російської спадщини».

1. Бахтуріна А.Ю. *Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны* // Серия «Первая монография»; под. ред. Г.А. Бордюгова. – М.: ТИРО – ХХ, 2000 – 264 с. Волковинський В., Реєнт О. *Україна в період Великої війни (1914–1918 рр.)* // *Історія України.* — 2004. — № 29–32. — С. 4–90. Лизанчук В. *Навічно кайдани кували: Факти, документи, коментарі про русифікацію України.* – Львів, 1995. – 412 с. Передерко В. П. *Східна Галичина в політиці Російської імперії (1900–1914 рр.).* – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – 260 с. Рубльов О. С. *Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939).* — К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. — 648 с. Савченко В. *Восточная Галиция в 1914–1915 годах (этнонациональные особенности и проблема присоединения к России)* // *Вопросы истории.* –1996.– № 11–12. – С. 95–106. Савченко В. *Восточная Галиция в 1914–1915 годах (национально-политическая ситуация и политика российской администрации)* // *Отечественная история.* – 2005. – № 5. – С. 76–89. 2. Компанієць І. І. *Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900–1919 роки).* – К.: АН УРСР, 1960. – 372 с. 3. *Історія Львова.* – К., 1984. – 414 с. 4. Чоповський В. *Будителі національного духу. Діяльність культурно-освітніх товариств «Просвіта» та «Руська школа» на західноукраїнських землях друга половина ХІХ – 20–30-ті роки ХХ ст.* – Львів, 1993. – 64 с. 5. Грушевський М. С. *Про українську мову і українську школу.* – К., 1991. – 45 с. 6. *Архів зовнішньої політики Російської імперії (далі АВПРИ).* Ф. 133, Оп. 470, д. 158. 7. Мороз Валентин. *Україна в двадцятому столітті.* – Тернопіль, 1992. – 127 с. 8. *Прикарпатська Русь.* – 1915, 21 янв. 9. *Прикарпатська Русь.* – 1914. – 23 авг. 10. *Російський державний архів (далі РГВИА).* Ф. 2003, Оп. 1, д. 1. 11. *Вістник Союзу визволення України.* (далі – *Вістник СВУ*). – Відень. 1916. – Ч. 122. 12. РГВИА, Ф. 2067, Оп. 1, д. 3001. 13. *Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі ЦДАУК)* Ф. 365, Оп. 1, спр. 61; Ф. 361, Оп. 1, спр. 1168. 14. ЦДАУК, Ф. 361, Оп. 1, спр. 162. 15. ЦДАУК, Ф. 361, Оп. 1, спр. 110. 16. РГВИА, Ф. 13216, Оп. 1, д. 1. 17. РГВИА, Ф. 13216, Оп. 1, д. 29. 18. *Прикарпатська Русь.* – 1915, – 1(14) янв. 19. ЦДАУК, Ф. 361, Оп. 1, спр. 111. 20. ЦДАУК, Ф. 361, Оп. 1, спр. 3212. 21. *Українська життя.*–1915.–№1. 22. *Львовский вестник.*–1915.–2 мая. 23. *Прикарпатська Русь.* – 1914. – 22 сент. 24. *Прикарпатська Русь.* – 1914. – 11 окт. 25. ЦДАУК, Ф. 361, Оп. 1, спр. 94. 26. *Російський державний історичний архів (далі РГИА),* Ф. 2005, Оп. 1, д. 13. 27. Петрович І. *Галичина під час російської окупації: серпень 1914 р. – червень 1915 р.* – Відень: Політична бібліотека, 1915. – 116 с. 28. *Львовский вестник.* – 1915. – 27 марта. 29. *Прикарпатська Русь.* – 1915. – 7 апр. 30. Михайло Грушевський. *Історія України приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів середніх.* – Відень, 1920; К., 1991. – 228 с.